

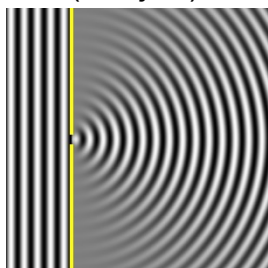
ORVOSI BIOFIZIKA

A FÉNY MINT HULLÁM ÉS RÉSZECSKE

KELLERMAYER MIKLÓS

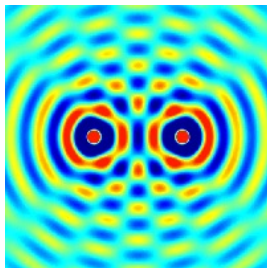
Fény mint hullám: “hullámjelenségeket” mutat

Diffrakció
(elhajlás)

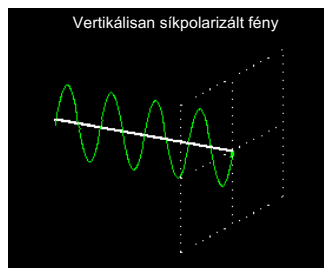
A fény nem várt
helyekre “hajlik”

Interferencia

Kis és nagy amplitudójú
területek tér- és időbeli
mintázata

Polarizáció

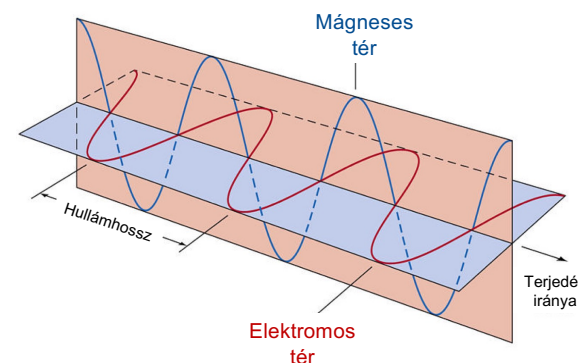
A rezgés kitüntetett
irányban történik

A fény biofizikája

- A fény mint hullám. Hullámjelenségek.
- Elektromágneses hullámok, spektrum.
- A fény mint részecske. A fotoelektromos hatás.
- A fény kettős természete.
- Anyaghullámok. Az elektron mint hullám.
- Alkalmazások

A fény: elektromágneses hullám

Térben tovaterjedő elektromágneses zavar.
Rugalmas közeg nem szükséges a terjedéséhez.

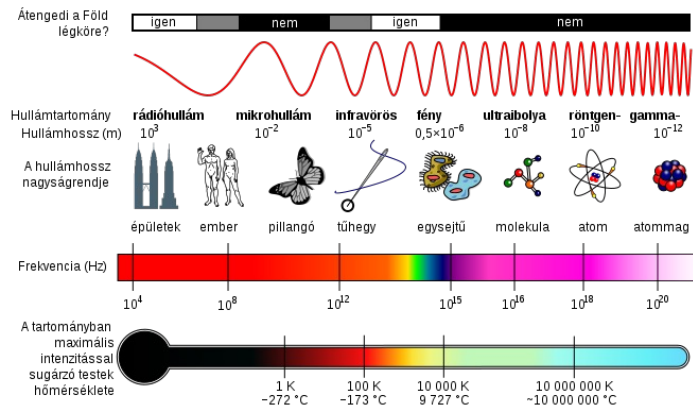
James Clerk Maxwell
(1831-1879)

Terjedési sebessége:

$$c = \lambda f$$

$$c_{\text{vákuum}} = 2,99792458 \times 10^8 \text{ ms}^{-1}$$

Az elektromágneses spektrum

N.B.: 1) "spektrum" = függvény (EM sugárzás intenzitása az energia függvényében)
2) "elektromágneses spektrum" = sugárzás fajtái az energia függvényében

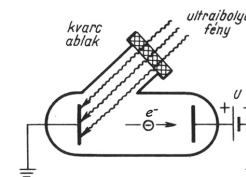
Mi történik, ha egy testet fénnel világítunk meg?

Fotoelektromos hatás: Megfigyelés

Hallwachs-effektus:
UV fény hatására negatív töltések távoznak a megvilágított fémfelületről

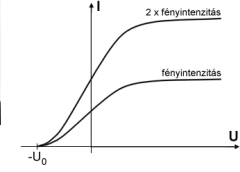
Wilhelm Hallwachs (1859-1922)

Mérések, megállapítások

Philipp Lenard (1862-1947)

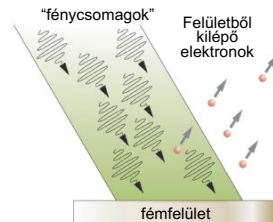
- Elektron emisszió: besugárzást azonnal követi
- Elektron emisszió csak nagyfrekvenciájú (pl. kék, UV) fényben
- Nincs elektron emisszió alacsony frekvenciájú (pl. vörös) fényben
- Fotoelektromos áram: fényintenzitás függvénye
- Fotoelektromos áram: nem függ a fény színétől

Fotoelektromos hatás: Magyarázat

1905: "Annus mirabilis"
• fotoelektromos hatás
• diffúzió
• speciális relativitáselmélet

Albert Einstein (1879-1955)

$$E_{kin} = hf - W_{ex}$$

E_{kin} = kilépő elektron mozgási energiája
 h = Planck állandó ($6.62 \cdot 10^{-34}$ Js)
 f = frekvencia
 hf = fényenergia = fény kvantum, "**foton**"
 W_{ex} = kilépési munka

Foton:
• fénysebességgel (c) terjed vákuumban
• impulzus rendelhető hozzá
• nyugalmi tömege 0.

A fény egyszerre hullám és részecske

Grote Kerk church, The Hague

Christiaan Huygens (1629-1695)

Sir Isaac Newton (1643-1727)

Westminster abbey

Hullám

Részecske

Terjedés közben

- Diffrakció
- Interferencia
- Polarizáció

Kölcsönhatáskor

- Fotoelektromos hatás
- Fénytörés
- Gerjesztés, Ionizáció
- Compton-szórás
- Pákkeltés

Ha a fény lehet részecske, egy részecske lehet hullám?

Anyaghullámok - az elektron mint hullám

Einstein: tömeg-energia ekvivalencia
 $E = mc^2$

Planck: sugárzási törvény
 $E = hf$

Maxwell: fény terjedési sebessége
 $c = \lambda f$

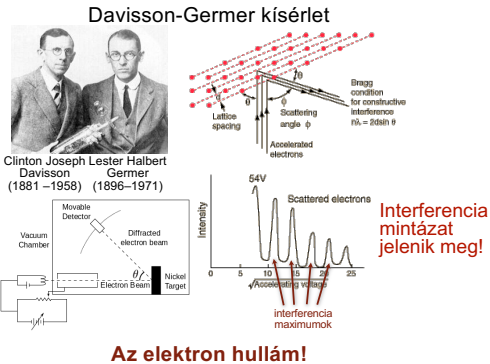
Louis-Victor-Pierre-Raymond, 7th duc de Broglie (1892-1987)

$$mc^2 = h \cdot \frac{c}{\lambda}$$

Részecske (foton is!) impulzusa: $P = \frac{h}{\lambda}$

Részecske hullámhossza ('de Broglie hullámhossz'): $\lambda = \frac{h}{mv}$

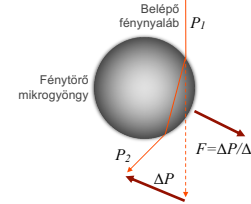
Miért nem érzékeljük makroszkopikus testek hullámtermészetét (pl. puskagolyó)?

Puskagolyó: $m=1\text{ g}$, $v=1\text{ kms}^{-1}$
 esetén $\lambda = 6 \times 10^{-34}\text{ m}!!$

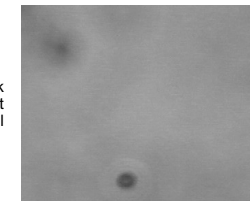
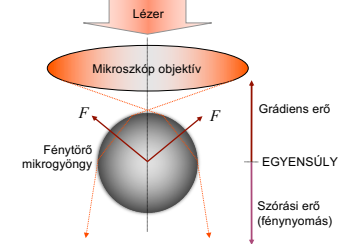
Alkalmazás I: lézercsipesz (a részecske tulajdonság alapján könnyebben megérthetjük)

A fénytörés (refrakció) fényimpulzus-változással (ΔP) jár:

Az **optikai csipeszben** a fotonok és a fénytörő részecske között **impulzuscsere** lép fel

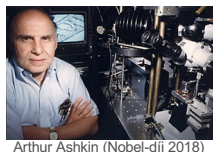
Fénytörő részecskék "optikai erőkkel" megfoghatók:

3 μm átmérőjű latex (polistírol) mikrogöngyökök optikai csipeszben

N.B.: lézercsipesz, optikai csipesz, optikai csapda szinonimák

A lézercsipesz fontosabb történeti állomásai

Arthur Ashkin (Nobel-díj 2018)

1970: Arthur Ashkin: lézercsipesz

1991: J. Spudis, T. Yanagida, J. Molloy, egyedi miozin mechanika

1994: T. Yanagida, egyetlen ATP turnover miozinon

1994: K. Svoboda, S. Block, egyedi kinesin mechanika

1996: C. Bustamante, D. Bensimon, DNS molekula megnyújtása

1997: S. Chu, W.D. Phillips és C. Cohen-Tanoudji (Nobel-díj): lézeres atomhűtés.

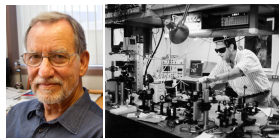
1997: M. Keller, M. Rief, L. Tsvetkov, titin megnyújtás (első fehérje)

2000: Galajda P., Ormos O., Mikrofabrikáció lézercsipesszel, optikailag hajtott gépek

2001: J. Liphardt, C. Bustamante, RNS megnyújtása

2002: Holografikus lézercsipesz (spatial light modulator, SLM)

2008: Bustamante, Tinoco: riboszóma mechanika

J. Spudis

J. Finer

S. Chu, W.D. Phillips és C. Cohen-Tanoudji

C. Bustamante

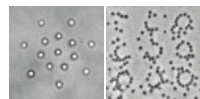
J. Molloy

S. Block

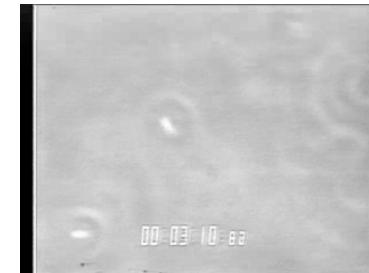

Mikrofabrikált propeller

Sok részecske egyidejű manipulálása holografikus lézercsipesszel

A lézercsipesszel élő sejtek is megfoghatók

Baktérium csapdázása optikai csipesszel

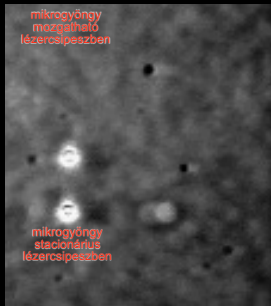
Csomókötés egyetlen molekulafonálra optikai csipesszel

Aktin filamentum

DNS

Fáziskontraszt kép

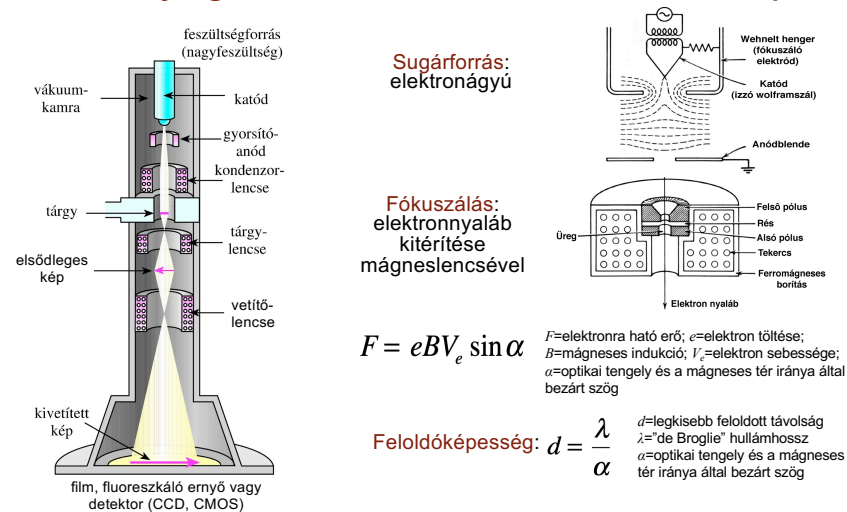
Fluoreszcencia kép

Fluoreszcencia kép

Arai et al. Nature 399, 446, 1999.

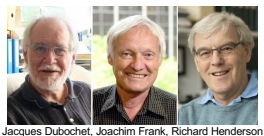
Alkalmazások 2. Anyaghullámok: Elektronmikroszkóp

Transzmissziós elektronmikroszkóp (TEM)

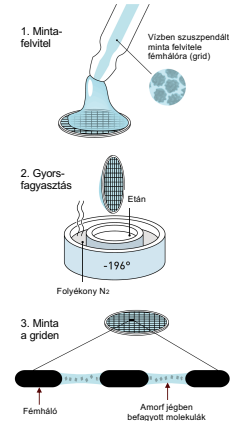
de Broglie hullámhossz alapján elméleti $d \sim 0,005 \text{ nm}$ (=5 pm)

Kémiai Nobel-díj 2017: Krioelektron mikroszkópia

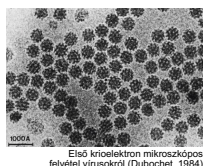
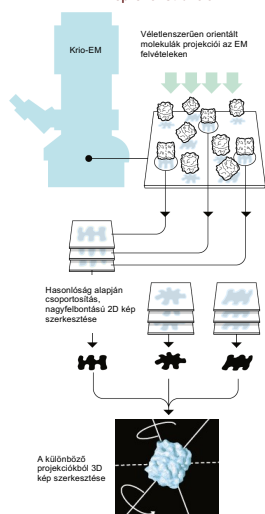

Jacques Dubochet, Joachim Frank, Richard Henderson

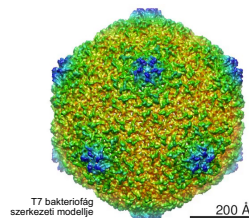
Mintapreparálás

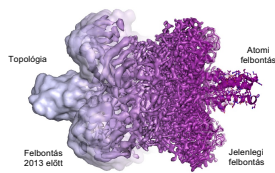
Krio-EM felvétel és képrekonstrukció

Első krioelektron mikroszkópos felvétel vírusokról (Dubochet, 1984)

T7 bakteriofág szerkezeti modellje

Topológia

Felbontás 2013 előtt

Atom felbontás

Jelenlegi felbontás

Alkalmazások 3.

Fotoelektromos hatás: fotodetektálás, fotocella, CCD, stb, stb....

Fénydetektálás, képrögzítés, CCD kamera

CCD mobiltelefon kamerájában

Fényenergia összegyűjtése, átalakítása

Napelemek

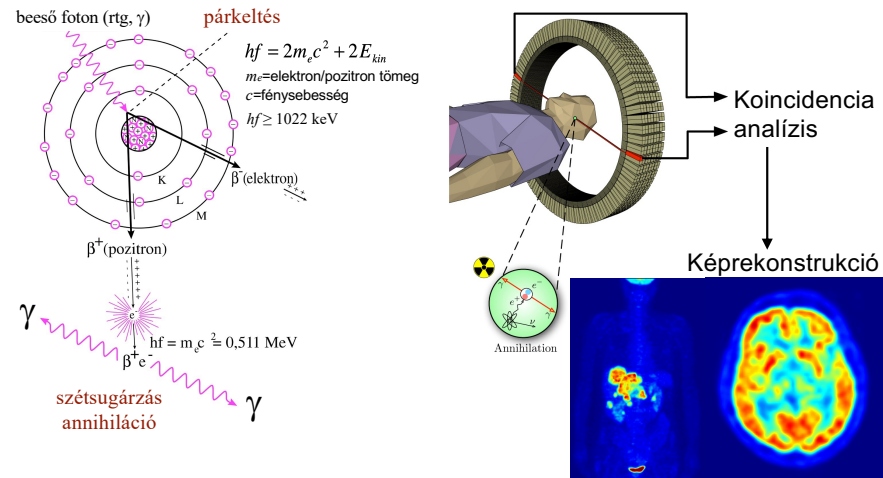
Fényerősítés

A Bárányok hallgatnak "Buffalo Bill" jelenete (fényerősítés csatormalemez fotoelektron-sokszorozóval)

Alkalmazások 4.

Párkeltés – annihilációs sugárzás: Pozitron Emissziós Tomográfia (PET)

OMHV

<https://feedback.semmelweis.hu/feedback/index.php?feedback-qr=9305R12FCN91BS6Y>